

Avrupa Birliği Vatandaşlığı

Berkant Yekeler*

Avrupa Birliği, klasik devlet ve uluslararası örgüt kavramlarından önemli farklılıklar göstermekte ve farklı bir yapıyı ifade etmektedir. Bir başka deyişle; Avrupa Birliği, hukuksal olarak üye devletler ve bireyler açısından hak ve yükümlülükler doğuran, doğrudan etki gücüne sahip ve ulusal anayasaların da üstünde yer alan düzenlemeler kabul etme kapasitesine sahiptir (Saylan, 2007:14). Bu istisnai durumun altının çizilmesi için seçilen “uluslarüstülük” teriminin ise uluslararası ilişkilere Avrupa Topluluklarının kurulmasıyla getirilen bir yenilik olduğu ileri sürülebilir. Zira Birliğin temelini oluşturan Avrupa Topluluklarının çıkış noktası da, her alanda güç birliği oluşturacak bir örgütsel yapıyı oluşturmak ve bu yapıyı klasik uluslararası örgütlenmelerden farklı kılarak tek bir birlik olma hedefi doğrultusunda önemli yetkilerle donatmaktır.

Avrupa Birliği'nin bünyesinde taşıdığı uluslarüstü nitelik, Birlik hukukunu da doğrudan etkilemiştir. Öyle ki, Birlik hukuku ile ulusal hukuk kurallarının çatışması halinde birlik normlarına öncelik tanınması olarak belirtilebilecek AT hukukunun önceliği ilkesi temel bir prensip olarak kabul edilmiş ve bu durum uluslarüstü yapının doğal bir sonucu biçiminde değerlendirilmiştir.

Entegrasyon Sürecinde Birlik Vatandaşlığı Kavramının Gelişimi ve Hukuki Temelleri

Birlik vatandaşlığı kavramının gelişimi

sırasında birçok hukuki ve siyasi süreç yaşanmıştır. Bunlardan bazılarının, temel düzenleme ve önemli noktalara işaret etmeleri nedeniyle diğerlerinden daha farklı bir yerde oldukları söylenebilir. Shengen, Maastricht ve Amsterdam Antlaşmaları; Paris, Kopenhag, Luxemburg ve Fontainebleau Zirveleri; Pinelli, Martin, Veil Grubu ve Bindi-Imbeni Raporları; Adonnino Komitesi, Avrupa Tek Senedi, Çalışanların Temel Haklarına Dair Topluluk Sosyal Şartı ve Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı buna örnek olarak gösterilebilir. Maastricht Antlaşması'ndan önce vatandaşlık statüsü kurucu Antlaşmalarda yer almamakla birlikte, bu statünün alt yapısını oluşturan birtakım hükümler öngörülmüştür. Bunların en tipik örneği, AT Antlaşması'nda yer alan tâbiyete bağlı ayrımcılığın yasaklanmasına ilişkin 6. madde (yeni numaralandırmadan sonra 12. madde) ve iç pazarda serbest dolaşımın sağlanmasına yönelik 7A (yeni numaralandırmadan sonra 14 üncü) maddesidir. (Saylan:23)

Başlangıçta bireyleri, üye devlet yurttaşları olmalarından daha ziyade, ekonomik özgürlükler açısından ele alan yaklaşım, adeta topluluk üyesi devletlerin vatandaşlarıyla ilgili olarak hukuki bir ara kategori yaratmıştır. Bu ara hukuki kategori üye devletin kendi vatandaşlarına nazaran daha sınırlı haklara sahipken, yabancılara nazaran daha iyi bir konuma sahip bulunmaktaydı. Dolayısıyla, bir üye devlette ikamet eden diğer

*Beykent Üniversitesi
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Programı/
Bursa Barosu Avukatı

üye devletlerin vatandaşları, bir üçüncü ülke vatandaşı gibi muamele görmemekteydi. Vatandaşlık konusunda oldukça kısmi (Tezcan,2002:20) nitelik taşıyan bu yaklaşımın sağladığı en önemli katkı; bireylere, serbest dolaşıma ve vatandaşlık ile cinsiyet temelinde ayırım görmemeye dair haklar tanınması ve bu hakların üye devlet vatandaşı olan serbest çalışanlara ve işçilere uygulanmasıdır.

Bireyleri yalnızca ekonomik yaşama olan katkıları ile ele alan uygulamalar, ATAD'ın kararları ile açıklığa kavuşturulduğu günden itibaren, birlik düzeyinde geleneksel vatandaşlık haklarının benzeri haklar bulunması açısından bir esas teşkil etmiştir. ATAD, en basından beri Roma Antlaşması'nın, göçmen olsun veya olmasın, farklı ülkelerdeki bireylere ortak haklar tanıdığını kabul etmiştir. Kendi ülkeleri dâhil, tüm üye ülkelerin topluluk hukukuna uymalarını beklemenin, bu bireylerin hakkı olduğu ATAD tarafından vurgulanmış ve bu ilke ilk kez Vand Gend en Loos davasında gündeme getirilmiştir. (Meehan, 1997:24)

Üye devlet temsilcilerinin 1960'ların sonlarına doğru Avrupa'da siyasal bir birlik kurulması amacıyla çalışma yapmaya karar vermelerini takiben, "Vatandaşlar Avrupası" şekillenmeye başlamıştır. 1950'den 1960'ların sonuna kadar olan dönemde Avrupa devletlerini etkileyen bölgesel ve dünya ölçekli olayların² sosyal, politik ve ekonomik niteliklerinin, dönemin AET'sini, dışarıdan gelecek olumsuzluklara karşı kendisini daha güçlü kılabilecek makro düzeyde kolektif planlama uygulayabileceği üst düzey bir uyum kurmak yönünde harekete geçirmiş olduğu söylenebilir. Oysa aynı hedef, Avrupa'nın bütünleşmesi projesinin başlarında, Jean Monnet tarafından "Biz devletler arasında koalisyon değil, insanlar arasında birlik kuruyoruz." denilmek suretiyle ifade edilmiştir. (Okman, 2005:70)

Bütünleşme projesinin teknik ve ekonomik açılardan başarılı olduğu söylenebilirse de, bu sürecin, özellikle siyasal ve kültürel bakımdan önemli noksanlık ve uyumsuzluklar içerdiği de itiraf edilmelidir. Başlangıçta halklar arasındaki bütünleşmeyle oluşması hedeflenen birliğin, kendi sürecini kültürel ve politik katılım bakımından Avrupalılardan kopuk olarak yaşadığı söylenebilir. Sürecin kopuklukla malul olmasının temelinde, sürecin temelleri belirlenip uygulama şekli biçimlendirilirken, Avrupalıların görüşlerinden ziyade, bölgesel ve küresel plandaki siyasal ve ekonomik gereklilik, varsayım ve stratejik yaklaşımlara öncelik verilmiş olmasının etkin olduğu düşünülebilir. 1970'lere gelindiğinde, salt teknik düzenlemelerin siyasal, kültürel ve sosyal alanda hedeflenen uyumlu ve sağlam bir bütünleşme için yetersiz ve ruhsuz kaldığı görülmüştür (Fontanie,2005:70)

Maastricht Antlaşması

01 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması'nda, Avrupa vatandaşlığı kavramı son derece açık bir şekilde düzenlenmiştir. (Treaty on European Union, O.J. , C 191, 29.07.1992 (Consolidated version: C 224, 31.08.1992)³ Antlaşmada, Avrupa Birliği'nin hedefleri arasında "Bir birlik vatandaşlığı kurmak suretiyle üye devlet vatandaşlarının hak ve menfaatlerinin korunmasını arttırmak" ifadesi yer almıştır. Jean Claude Gaudron'un da söylediği gibi, "Bu hüküm, topluluk hukukunda kabul edilen kavramların, özellikle de üye devletlerden birinin vatandaşı olma kavramının çok ötesine giden ve Maastricht Antlaşması ile getirilen temel yeniliklerden birisidir." (Roche:8)

Üye devletlerin vatandaşları birlik vatandaşları olarak kabul edilmiş ve birlik vatandaşlarının, Maastricht Antlaşması'nın İkinci Bölüm 8-8e maddelerinde belirtilen haklardan yararlanmaları öngörül-

müştür (Kosłowski:388). Birlik vatandaşı olabilmenin ön koşulu, üyeden birinin vatandaşı olmak olduğundan, sonuçta kimin birlik vatandaşı olup olamayacağını belirleyen ulusal devletin vatandaşlık kanunları olmaktadır. Birlik vatandaşlığının bu şekilde sadece üye ülkelerle sınırlı kalmasından dolayı, verilen haklar da yalnızca üye ülke vatandaşlarına yöneliktir. Dolayısıyla, fiili durumları her ne olursa olsun, üye ülkelerde ikamet eden üçüncü ülke vatandaşları birlik vatandaşlığı haklarından yararlanamamaktadır. Ancak, ATAD'a ve Kamu Denetçisine başvuru gibi hakların yanı sıra, Tek Pazar'ın ortaya koyduğu birtakım ekonomik haklardan üçüncü ülke vatandaşlarının da yararlanabilmesi mümkündür. (Erdemir:163)

Avrupa Topluluğunu; Maastricht Antlaşması'na götüren üç önemli nedenden ilkinin, özellikle 1980'lerin ortalarında ileriye sürülen topluluğun kurumsal ve siyasal bakımdan yeniden canlandırılmasına yönelik girişimler olduğu. İkincisinin; topluluk ekonomisi ve "Tek Pazar"ın etkileri hakkında 1980'lerde ortaya çıkan ve gelişen düşünceler olduğu. Üçüncünün ise, üye devlet vatandaşlarının gelinen aşamadan memnun olmayıp daha başarılı sonuçlar verecek bir bütünleşmeden yana bir tavır koymaları olduğu söylenebilir. (Saylan:40)

Maastricht Antlaşması ile birlik vatandaşlığı topluluk hukukunun bir bileşeni haline gelmiştir. Birlik vatandaşlığına ilişkin olarak Maastricht Antlaşması'nın "Ortak Hükümler" bölümünün A maddesinde, kararların vatandaşlara mümkün olan en yakın şekilde alındığı, Avrupa halkları arasında kesintisiz ve daha sıkı bir birlik yaratan süreçte yeni bir aşamayı oluşturduğu belirtilmiştir. Avrupa Birliği'nin hedeflerinin sıralandığı B maddesinde ise, "Bir Birlik vatandaşlığı kurmak suretiyle üye devlet vatandaşlarının hak ve menfaatlerinin korunmasını artırmak" ifadesine yer verilmiştir. (Saylan:41)

Bu düzenlemenin, topluluk hukukunda kabul edilen kavramların, özellikle de antlaşmaların işlevsel kapsamına giren, topluluk vatandaşı kavramından daha öteye giden ve Maastricht Antlaşması'nın getirdiği yeniliklerden birisi olduğu söylenebilir. Ayrıca birlik vatandaşlığının siyasal ve hukuksal yönlerinin birbiriyle sıkı sıkıya bağlı olduğu unutulmamalıdır. (Köktaş:17)

Yeni kavramın en önemli sonucunun, federal devlet ile uluslararası örgüt arasında bir ara siyasal topluluğun kurulmasına katkıda bulunması olduğu düşünülebilir. Birlik vatandaşlığının tanınması, Avrupa siyasal federalizminin bir ilerlemesini yansıtmakla beraber, bu ilerleme sadece uzun vadedeki diğer gelişmelere yol açabilecek bir aşama veya ana kat olarak da nitelendirilebilir. (Tezcan:24)

Maastricht Antlaşması'nın birlik vatandaşlığını doğrudan düzenleyen hükümlerinin, topluluğu sadece ekonomik bir yapı olmaktan çıkartıp, ona siyasal bir boyut katmış olduğu söylenebilir. Avrupa Ekonomik Topluluğu adının Avrupa Topluluğu olarak değiştirilmesinde de, kazanılan bu yeni boyutun etkisi olduğu düşünülebilir. Maastricht Antlaşması, ilk kez kimlik duygusunu birlik ile tevsik etmek amacıyla, daha önce toplulukta var olmamış bir biçimde, üye devlet vatandaşları ile Avrupa Birliği arasında doğrudan bir siyasal bağ kurmuştur. Maastricht Antlaşması'nın 8. maddesinin 2. paragrafında birlik vatandaşlarının AT Antlaşmasıyla belirlenen hak ve ödevlere sahip olduklarının belirtilmesi, topluluk hukuk düzeninin üye devletler ve topluluk kurumlarıyla sınırlı olmayıp, bireyleri de kapsadığını anayasal düzeyde hükme bağlamış olması bakımından önemlidir. (Saylan:43)

Antlaşmanın 8A, 8B, 8C, 8D ve 8E maddelerinde Avrupa vatandaşının sahip

olacağı haklar sayma yoluyla belirtmiştir. Buna göre, birlik vatandaşlığı kişilere, Üye devletler arasında serbestçe dolaşma ve bir başka üye ülkeye yerleşme hakkı (8A maddesi) bir başka üye ülkede yaşayan kişilere yerel seçimlerde ve Avrupa Parlamentosu seçimlerinde ev sahibi ülke vatandaşlarıyla aynı koşullarda aday olma ve oy kullanma hakkı (8B maddesi), Birlik vatandaşı olan bir kişinin yaşadığı üçüncü bir ülkede kendi ülkesinin diplomatik temsili yoksa o ülkede temsil edilen herhangi bir üye ülkenin diplomatik korumasından o ülke vatandaşlarıyla aynı şekilde yararlanma hakkı (8C maddesi) ve toplulukla ilgili konularda ve gerçek ve tüzel kişilerin doğrudan etkilendiği durumlarda Avrupa Parlamentosu'na ve kamu denetçisine başvuru hakkı (8D maddesi) tanınmıştır. Düzenlenen bu hakların bir kısmı daha önceden mevcut olan haklar, bir kısmı ise ilk kez antlaşma ile tanınan haklardır. Serbest dolaşım ve yerleşim hakkı ile Avrupa Parlamentosuna dilekçe verme hakkı daha önceden var olan haklardandır. Avrupa Parlamentosu seçimlerinde ve yerel seçimlerde seçme ve seçilme hakkı, kamu denetçisine başvurma hakkı ve bütün üye devletlerin diplomatik makamlarının sağladığı korumadan yararlanma hakları ise, Maastricht Antlaşması ile getirilen yeni haklar grubunda yer almaktadır. (Tezcan:27)

Maastricht Antlaşması'nın ikinci bölümünün doğası gereği devingen bir nitelik taşıdığı söylenebilir. Bu nitelik, Antlaşmanın 8/e maddesinde açıkça dile getirilmiş bulunmaktadır (Weatherill,1999:15). Buna göre, komisyonun her üç yılda bir Avrupa Parlamentosu, Konsey ile Ekonomik ve Sosyal Komiteye bu bölüm hükümlerinin uygulanması hakkında, Birliğin gelişimini de dikkate alacak şekilde bir rapor sunması öngörülmektedir. Bu raporun verilmesiyle Konsey, Antlaşmanın diğer hükümlerine hâlel gelmeksizin, Komisyonun önerisi üzerine ve Avrupa Parlamentosu'na danıştıktan sonra, bu

bölümde yer alan hakları tamamlayıcı nitelikte olan ve üye devletlere kendi anayasal kurallarına uygun olarak kabul etmelerini tavsiye edeceği düzenlemeleri kararlaştırabilecektir. Böylelikle, Avrupa vatandaşlığı kavramının içeriğinin genişletilmesi için yapılacak yeni düzenlemelerin yolu açık bırakılmışken, atılacak tüm yeni adımlardan birlik kurumlarının haberdar olması da sağlanmak istenmiştir. (Wiener:271)

Maastricht Antlaşması Sonrasındaki Gelişmeler

Avrupa halkları arasında daha sıkı ve etkin bir birlik oluşturmanın aracı olarak öngörülen Avrupa vatandaşlığı kavramının içeriği, Maastricht Antlaşması sonrasında da geliştirilmeye çalışılarak bu kavram, birliğin demokrasi eksikliği olarak eleştirilen kimi unsurlarının yenilenmesi için önemli bir adım olarak ele alınmıştır. (Saylan:45)

Maastricht Antlaşmasınının 1 Ocak 1993 tarihinde yürürlüğe girmesi öngörülmekteyken, AB'ne üye olmak konusunda Haziran 1992'de Danimarka'da gerçekleştirilen referandumda 'ret' kararı çıkmıştır. Bu sonucun neden olduğu sorunun birlik vatandaşlığını ilgilendiren boyutuyla alakalı olarak Edinburg Zirvesinde kabul edilen bir kararda, birlik vatandaşlığı ile getirilmek istenen düzenlemelerde, üye devletlerin halklarına sahip oldukları vatandaşlık haklarına ilave hakların ve korumanın tanınmasının amaçlandığı belirtilmiştir. Ulusal vatandaşlık kavramını kaldırmadan sadece onu tamamlayan bir yapının öngörüldüğü ve kimlerin vatandaş olarak kabul edileceği sorusunun her bir üye devletin kendi hukuk kuralları çerçevesinde karşılık bulacağına altı çizilmiştir.⁴

Edinburgh Zirvesi'nde kabul edilen kararı takiben Danimarka tarafından bir bildirge yayımlanmıştır. Bildirgede, AB tarafından öngörülen vatandaşlık kav-

ramının vatandaşlığın her üye devletin kendi hukuk kuralları uyarınca belirleneceğine dair hiçbir düzenlemenin antlaşma metninde yer almamasının, Danimarka yasalarında yer almayan hiç bir hak, yükümlülük veya ayrıcalığın bir başka üye devlet vatandaşına tanınamayacağı, başka üye devlet vatandaşına bu şekilde Danimarka vatandaşlığı kazandırılmayacağı ileri sürülmüştür. Zirve kararının, üye devlet vatandaşlarının antlaşmada öngörülen yerel seçimlerde oy kullanma hakkına zaten sahip oldukları ileri sürülerek Danimarka Anayasası ve hukuk düzeni ile bağdaşmadığı belirtilmiştir. (Cingı,1999:106)

Buna karşın Rosamaria Bindi tarafından hazırlanan raporda ise, birliğin isleyişinin demokratikleşmesinin uzun bir süreçte ihtiyaç duyduğu belirtilmek suretiyle, Avrupa vatandaşlığının, birliğin demokratik yapısında önemli bir basamak olduğu yolundaki yaygın inanç bir kez daha dile getirilmiştir. (Bindi,1991:106) Renzo Imbeni tarafından hazırlanan raporda (Imbeni, 1996:17) ise birlik vatandaşlığının ulusal vatandaşlık esas alınarak tanımlanamayacağı belirtilerek, tarihsel ve siyasal iki karakteristik özelliği üzerinde durulmuştur. Din, dil ve gelenekleri içeren tarihsel özelliğin artık uygulanmayacağı, kurumsal ve küresel değişimlerin devlet-birey ilişkilerini de etkilediği ifade edilerek, Maastricht Antlaşması'nın, topluluk sistemine dâhil üye devlet vatandaşlarının aktif rollerinin geliştirilmesini sağlayabilecek önemli bir basamak olduğu belirtilmiştir. (Cingı:106)

Veil Grubu Raporu'nda ise AB üyesi devletlerde dolaşım, ikamet, işe girme, sosyal statü, kültürel ve topluluk hukuku kaynaklı hakların korunması gibi konularda Avrupa Birliği vatandaşlarının sorunları mercek altına alınmıştır. Topluluk bazında bireylerin serbest dolaşımıyla ilgili yasal düzenlemenin, birkaç istisnai nokta dışında gereksinimlere cevap ver-

diği ve karşılaşılan sorunların bu yasal düzenleme herhangi bir değişiklik yapılmasına gerek olmaksızın çözülebileceği belirtilmiştir. Asıl önemli olanın üye devletler arasında işbirliğinin geliştirilmesi olduğu vurgulanmış ve bireylerin serbest dolaşımının önündeki engellerin kaldırılması konusunda bazı tavsiyelere yer verilmiştir. (Veil,1997:3)

Amsterdam Antlaşması ise 02 Ekim 1997 tarihinde imzalanmış ve 01 Mayıs 1999'da yürürlüğe girmiştir.⁵ Temelde anlaşmaların sadeleştirilmesi ve yeniden numaralandırılması amacını taşıyan Amsterdam Antlaşması ile 8-8e olan birlik vatandaşlığına ilişkin hükümlerin madde numaraları 17-22 olarak değiştirilmiştir. Ayrıca 17. maddeye (eski 8. madde), "Birlik vatandaşlığının üye devlet vatandaşlığının yerini almayıp onu tamamladığına" ilişkin bir cümle eklenmek suretiyle, üye devlet vatandaşlığı ile birlik vatandaşlığı arasındaki ilişkiye açıklık kazandırmıştır. Birlik vatandaşlığının üye devlet vatandaşlığını ikame etmeyip onu tamamladığı kaydedilmek suretiyle, birlik vatandaşlığı ile üye devlet vatandaşlığı arasındaki ilişki netleştirilmiştir.

Amsterdam Antlaşması ile getirilen bir diğer yeniliğin de, 21. maddenin (eski 8d maddesinin) sonuna eklenen fıkra ile birlik vatandaşlarına, 7.maddede belirtilen birlik vatandaşlığı kavramı, tüm üye devletlerce tanınarak garanti altına alınmış temel haklara dayalı bir yapıyı içermektedir. İnsan haklarına saygının özel bir yere sahip olduğu bu yapı, Avrupa halkları tarafından benimsenen ortak değerler üzerine tesis edilmiştir (Meehan,1994:14). Birlik, hiçbir zaman temel hak ve özgürlükleri göz ardı etmemiştir (Arsava,2003:12). Temel Haklar Şartı, birlik vatandaşlarının siyasi, medeni, ekonomik ve sosyal haklarını tek bir metinde bir araya getirmesiyle hakların bölünmezliği prensibini gerçekleştirmiştir. Temin edilecek haklar, birlik yurttaşları

için kabul edilen haklar⁶ istisna olmak üzere, vatandaşlık ayrımı yapılmaksızın tüm bireyler için geçerli olacaktır (Arsava:12). Bu şart, vatandaş olup olmadığına bakılmaksızın birlik sınırları içindeki tüm bireyleri kapsayan hak ve özgürlükleri içermektedir (Öztan,2005:94). Başlangıç ve yedi bölümden oluşan AB Temel Haklar Şartında, “Onur, Özgürlükler, Eşitlik, Dayanışma, Adalet ve Genel Hükümler” başlığını taşıyan bölümlerde düzenlenen temel hak ve özgürlükler, vatandaşlık bağı aranmaksızın birlik içerisinde bulunan tüm bireylere tanınmıştır. (Charter Of Fundamental Rights Of The European Union, O. J., C 364/1, 18.12.2000, http://www.europarl.eu.int/charter/pdf/text_en.pdf, (Erişim Tarihi: 09.12.2012))

AB Temel Haklar Şartı'nın “ONUR” başlıklı ilk bölümünde; insanlık onuru, yaşam hakkı, kişi dokunulmazlığı, işkence ve insanlık dışı muamele ve ceza yasağı, kölelik ve zorla çalıştırma yasağı düzenlenmiştir.

“ÖZGÜRLÜKLER” başlıklı ikinci bölümünde; özgürlük ve güvenlik hakkı, özel yaşama ve aile hayatına saygı, kişisel verilerin korunması, evlenme ve aile kurma hakkı, düşünce-din-vicdan özgürlüğü hakkı düzenlenmiştir. Yine aynı başlıkta

devamla; ifade ve bilgi edinme, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü, sanat ve bilim özgürlüğü, eğitim, meslek seçme ve çalışma hakları, ticari faaliyette bulunma, mülk edinme, sığınma, geri gönderme, sınır dışı veya iade hallerinde koruma hakları düzenlenmiştir.

“EŞİTLİK” başlıklı üçüncü bölümünde; kanun önünde eşitlik, ayrımcılık yasağı, kültürel, dinsel ve dilsel çeşitlilik, kadın-erkek eşitliği, çocuk hakları, yaşlı hakları ve engellilerin toplumla bütünleştirilmesi düzenlenmiştir.

“DAYANIŞMA” başlıklı dördüncü bölümünde; çalışanların işletme içinde bilgi edinme ve danışma hakkı, toplu görüşme ve eylem hakkı, yerleştirme hizmetlerinden yararlanma hakkı, haksız işten çıkarmaya karşı koruma, eşit ve adil çalışma koşulları, çocuk işçi çalıştırmanın yasaklanması hakkı düzenlenmiştir. Aynı başlıkta devamla; çalışan gençlerin korunması, aile ve yaşamı, sosyal güvenlik ve sosyal yardım, sağlığın korunması, ekonomik hizmetlerden yararlanma, çevre ve tüketicinin korunması hakları düzenlenmiştir.

“VATANDAŞLIK HAKLARI” başlıklı beşinci bölümünde; Avrupa Parlamentosu ve yerel yönetimle ilgili seçme ve seçil-

me, iyi yönetim, topluluk belgelerine erişim, Kamu Denetçisine başvuru, Avrupa Parlamentosu'na dilekçe verme, serbest dolaşım-yerleşim ve diplomatik korumadan yararlanma hakları düzenlenmiştir.

"ADALET" başlıklı altıncı bölümünde; hukuki yollara başvurma ve adil yargılanma hakkı, masumiyet ilkesi ve savunma hakkı, cezaların yasallığı ve orantılı olması ilkesi ve aynı suçtan iki kere yargılanmama ve cezalandırılmama düzenlenmiştir.

Şartın "GENEL HÜKÜMLER" başlıklı son bölümünde ise şartın ve teminat altına alınan hakların kapsamı, koruma düzeyi ve istismar edilmesi yasağı öngörülmüştür. (Charter Of Fundamental Rights Of The European Union, O.J., C. 364/1, 18.12.2000, http://www.europarl.eu.int/charter/pdf/text_en.pdf, Erişim Tarihi: 09.12.2012)

AB Temel Haklar Şartı'nın, hangi hakların birlik tarafından korumaya değer görülmesine açıklık getirdiği ve temel hakların anlam ve kapsamını, bireylerin hak ve yükümlülüklerini belirleyerek bunların ortak hukuk düzenince kabul görme şansını yükselttiği söylenebilir. (Arsava:5)

Birlik Vatandaşlığı ile Klasik Vatandaşlık Arasındaki Farklar

Küreselleşmeyle beraber uluslararası kurumlar tarafından formüle edilen ve denetlenen bir dizi evrensel kural ve kavram geliştirilmiştir. Yeni küresel düzende, ulus-devletlerin uyrukları üzerindeki hâkimiyetlerini yitirmeleri kaçınılmaz hale gelmiştir. (Erdemir:148) Bu gelişmeler sonucunda bireylerin hak ve hak talepleri uluslararası kural ve uygulamalara dayanmaya başladığından, uluslararası kurum ve normların ulusal yasalar üzerindeki etkisi artmakta ve kimliğin meşru temeli de uluslararası topluluğa doğru kaymaktadır. Bu durum, ulus devleti, bireysel hakların kazanımı için bir kay-

nak olmaktan çıkartmıştır. Buna paralel olarak, demokratik karar alma süreçleri de, ulus devletten, uluslarüstü topluluğa doğru değişiklik göstermektedir. Bu sırada, vatandaşlar ile devlet arasındaki bağın kopmasıyla, haklar ve ödevler sadece vatandaşlar için değil, dışarıdan gelen yabancılar için de geçerli olmaya başlamıştır. Artık birey için doğduğu değil, ikamet ettiği yerdeki hak ve sorumluluklar belirleyici olmaktadır ki, bunun sonucunda klasik vatandaşlık kavramından farklı olarak tüm vatandaşlar için eşit haklardan değil, değişik statülerden söz edilmeye başlanmıştır. (Erdemir:152)

Avrupa Birliği vatandaşlığının, ulusal hukuklar veya uluslararası hukuk anlamında bir vatandaşlık olduğu söylenemez. Birlik vatandaşı olmak, bir üye devletin vatandaşlığına bağlı olarak oluşmakta ve onunla birleşmektedir. Birlik vatandaşı olmak, üye devlet vatandaşlığından bağımsız olarak, tüm üye devlet vatandaşlarını Birliğin sınırları içerisinde, 'yabancı' karşılığı olarak 'yerli' yapmaktadır. Bu durumda, Birlik vatandaşlığının bir 'statü' niteliği taşıdığı söylenebilir. Her üye ülkenin kendine özgü olabilen klasik vatandaşlık kanunlarından hareketle bütün üye devletler açısından aynı statüyü ifade eden Birlik vatandaşlığına ulaşılabilmesi mümkündür. Bir başka Birlik üyesi devlet nezdinde olsaydı kazanamayacağı ulusal vatandaşlık hakkını sırf kendi ülkesindeki ulusal kanunların buna izin veriyor olması nedeniyle kazanabilmiş bir bireyin, bu sayede Birlik vatandaşlığını da kazanabiliyor olması, Birlik vatandaşlığının klasik vatandaşlıktan ayrıldığı bir nokta olarak görülebilir. (Nomer,1989:20) Klasik vatandaşlık terimi, 'fiili' ve 'hukuki' olmak üzere iki kavramı içermektedir. Fiili anlamda vatandaşlık kişinin ırk, dil, din, tarih, kültür birliğine sahip bir topluma dâhil edilebilmiş olmasıyken, devletin egemen olduğu toprak sınırları içinde kalan kişilerin siyasal iktidarla bağlantısının gerçekleştirilmesi hukuki anlamda

vatandaşlığı oluşturmaktadır. Birlik vatandaşlığının içeriği (klasik vatandaşlıktan farklı olarak) Topluluk mevzuatında belirlenmekte, ancak Birlik vatandaşlığı statüsünün nasıl kazanılacağına belirlenmesi sorunu, üye devletlerin kendi ulusal kanunları aracılığıyla çözüme kavuşturulmaktadır. (Saylan:78)

Sonuç

Avrupa Birliği vatandaşlık anlayışında temel olan, Avrupa Birliğinin hukuksal olarak üye devletler ve bireyler açısından hak ve yükümlülükler doğuran, doğrudan etki gücüne sahip ve ulusal anayasaların da üstünde yer alan düzenlemeler kabul etme kapasitesine sahip olmasıdır. Birlik vatandaşlığı bağımsız nitelikte olmayıp üye devletlerin vatandaşlığına bağlıdır. Bu nedenle, ulusal vatandaşlıktan soyutlanmış birlik vatandaşlığı mümkün değildir. Birlik vatandaşlığının kazanılması ve kaybedilmesi, bir üye devlet vatandaşlığının kaybedilmesi ve kazanılmasına bağlı bulunmaktadır. 1970'li yıllarda topluluk vatandaşlığı statüsü oluşturulmasının temelinde, ortak bir Avrupa kimliği oluşturulması fikri bulunmaktayken, 1980'li yıllarda vatandaşlık uygulamaları eşitlik ve dayanışma gibi daha farklı ilkelere dayandırılmıştır. 1990'lar, vatandaşlık statüsünün yönünün büyük ölçüde değişmesine yol açmış ve vatandaşlık, "Avrupa Siyasi Birliği"nin oluşumunu doğrudan etkileyecek bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Temel Haklar Şartı, birlik vatandaşlarının siyasi, medeni, ekonomik ve sosyal haklarını tek bir metinde bir araya getirmesiyle hakların bölünmezliği prensibini gerçekleştirmiştir.

Bunun sonucu olarak, ayrıca söz konusu ilke gereğince, birlik vatandaşlığının ulusal vatandaşlığın yerini alması da olanaklı değildir. Birlik vatandaşlığını ulusal vatandaşlık ve kişisel özgürlüklerden hiçbir şey kaybetmeksizin kazanılan bazı haklar ile girilen yeni bir statünün

ifadesi olarak algılamak doğru olacaktır. Birlik vatandaşlığının niteliğinden ötürü, içerdiği haklar, ulusal düzeyde sağlanmış olan hakları tamamlayıcı niteliktedir. Birlik vatandaşlığı kavramı katı, sürekli, uluslarüstü bir vatandaşlık modeli öngörmekle klasik vatandaşlık anlayışının ötesine geçen sui generis bir özelliğe sahiptir. Avrupa Birliği, hakların ifade edildiği, insan hakları ve sosyal hakların temel özgürlüklerle birlikte tanınıp korunduğu ve topluluk hukuki çatısı ile desteklenen birlik vatandaşlığı fikrini içermektedir.

"Avrupa Birliği" vatandaşlık anlayışı, günümüz ülkelerinin birçoğunda farklı kapsam ve yoğunlukta yaşanan "vatandaşlık" yapı ve sorunları dikkate alındığında, bu ülkelerin gereksinim duyduğu etnik, dinsel ve kültürel farklılıklardan bağımsız, adil ve eşitlikçi bir vatandaşlık anlayışının tasarlanmasında model olabilir.

Kaynaklar

- Antje Weiner, *European Citizenship Practice-Building Institutions of a Non-State*, Westview Press, USA,1998.
- Beverly Springer, *The European Union and Its Citizenship*, The Social Agenda, Greenwood Press, Connecticut (USA), 1994.
- Clive H. Church, *European Union And European Community; A Handbook And Commentary On The Post-Maastricht Treaties*, New York, 1994.
- Desmond Dinan, *Avrupa Birliği Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul, 2005.
- Ece Öztan, "Avrupa Temel Haklar Şartı", *AB Ansiklopedisi*, Ed. Desmond Dinan, C.2 , İstanbul, 2005.
- Elizabeth Meehan, "Citizenship And Social Inclusion In The European Union", Maurice Roche and Rik Van Berkel (Eds.), *European Citizenship And Social Exclusion*, Ashgate Publishing Limited, Aldershot, 1997.
- Enver Bozkurt - Mehmet Özcan ve Arif

- Köktaş, Avrupa Birliği Hukuku, Nobel Yayınları, Ankara, 2001.
- Ercüment Tezcan, AB Yurttaşlığı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Ercüment Tezcan, Avrupa Birliği Hukuku'nda Birey, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Ergin Nomer, Vatandaşlık Hukuku (8.Baskı), Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989.
- Fusun Arsava, "Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı", Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, C.3, No.1 (Güz 2003).
- Gözde Kaya, Avrupa Vatandaşlığı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- Gülören Tekinalp – Ünal Tekinalp, Avrupa Birliği Hukuku, (2. Baskı), Beta Yayınları, İstanbul, 2000.
- Haluk Günöğür, Avrupa Topluluğu Hukuku, Eğitim Yayınları, Ankara, 1993.
- Murat Cahid Cıngı, "Citizenship Theory And Its European Dimensions" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.
- Ömer Bozkurt, Maastricht Antlaşması ve Avrupa Bütünleşmesi, Amme İdaresi Dergisi, C. 26, Sayı 1 (Mart 1993'ten ayrı bası), Ankara, 1994.
- Pascal Fontaine, Citizen's Europe, Brussels, COM.E c. 1993.
- Rey Koslowski, Intra-EU Migration, Citizenship and Political Union, Journal of Common Market Studies, Vol. 32, No. 3, Oxford, Blackwell.
- Semra Eren Saylan, AB Vatandaşlığı Kavramı Ve Gelişim Süreci, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi S.B.E., AB ve U.A.E.İ. (Hukuk) A.B.D., 2007.
- Stephen Weatherill ve Paul Beaumont, EU Law, (Third Edition) Penguin Books, London, 1999.
- Tayfun Okman, Avrupa Birliği Anayasasının Temelleri, Atılım Yayınları, Ankara, 2005.
- Willem Maas, The Evolution Of EU Citizenship, Memo For Princeton Workshop
- On The State Of The European Union, Volume 8, 2005.
- Yavuz Atar ve Ali Tarık Gümüş, "AB Anayasası Ne Getirmektedir", Hukuk Dünyası, Ocak-Subat-Mart 2005.
- A People's Europe, Bulletin Of The European Communities, Supplement 7/85.
- Agence Europe, No. 5252, 11.05.1990.
- Charter Of Fundamental Rights Of The European Union, O. J., C 364/1, 18.12.2000.
- Citizenship, O. J., C 19/65 PE Doc A 3-301/90, 06.11.1991.
- Community Charter of the Fundamental Social Rights of Workers, Decision Of The Heads Of State And Government, Meeting Within The European Council, Concerning Certain Problems Raised By Denmark On The Treaty On European Union (European Council In Edinburgh, 11-12.12.1992, Conclusions Of The Presidency, Annex 1), EU, DOC/92/8, 13.12.1992.
- Declaration of Fundamental Rights and Freedoms (12/04/1989), O.J., C 120, 16/05/1989.
- Declaration On European Identity, Bulletin Of The European Communities, Dec. 1973, No. 12. Draft Treaty Establishing The European Union, O. J., C. 77, 19/03/1984.
- European Commission, Questions and Answers About The European Union, EU, Luxemburg, 1994.
- European Communities Economic And Social Committee, Opinion Of The Economic And Social Committee On The Citizen's Europe, EU, Brussels, 23.09.1992.
- Report Drawn Up On Behalf Of The Committee On Legal Affairs And Citizens Rights On The Proposal From The Commission (COM (88) 371, Doc.C 2-104/88) For A Council Directive On Voting Rights For Community Nationals In Local Elections In Their Member State Of Residence, PE Doc. A 2-392/88, 1989.
- Report From The Commission On The Citizenship Of The Union, Commission Of The European Communities,

Brussels, 21.12.1993.

Report Of The Committee On Institutional Affairs Of The European Parliament On Union

Report Of The High-Level Group On The Free Movement Of Persons, EU, Bulletin EU 3, 1997.

Report On The Report From The Commission On The Implementation Of Measures Intended To Promote Observance Of Human Rights And Democratic Principles (for 1995), O. J., COM (96) 0672 - C4 -0095/97, PE 223. 610/fin., 02.12.1997.

Resolution Of The Representatives Of The Governments Of The Member States Of The European Communities, Meeting Within The Council Of 23 June 1981, O. J., C. 241, 19/09/1981.

The Single European Act, O. J., L 169, 29.06.1987.

The Treaty Of Amsterdam, Amending The Treaty On European Union, The Treaties Establishing The European Communities And Certain Related Acts, O. J., C 340, 10.11.1997.

The Treaty Of Amsterdam, m. 2/9.

Towards A European Citizenship, The Spanish Memorandum on European Citizenship, EU Council, Doc. SN 3940/90, 24.09.1990.

Treaty on European Union, O.J., C 191, 29.07.1992 (Consolidated version: C 224, 31.08.1992)

Notlar

1. Avrupa Toplulukları Adalet Divanı

2. Avrupa'nın bölünmesi, soğuk savaş, A. B.D. etkisi, petrol krizi ve neden olduğu ekonomik kriz vs.

3. Türkçe çevirisi için bkz. İktisadi Kalkınma Vakfı, Avrupa Birliği Kuran Antlaşma, çev. Can Baydarol

4. Detaylı bilgi için: (Decision Of The Heads Of State And Government, Meeting Within The European Council, Concerning Certain Problems Raised By Denmark On The Treaty On European Union (European Council In Edinburgh, 11-12.12.1992, Conclusions Of The Presidency, Annex 1), EU, DOC/92/8, 13.12.1992.)

5. Detaylı bilgi için; (The Treaty Of Amsterdam, Amending The Treaty On European Union, The Treaties Establishing The European Communities And Certain Related Acts, O. J., C 340, 10.11.1997.)

6. Şartın, "Vatandaşlık Hakları" başlığını taşıyan 5. bölümünde düzenlenen haklar.